Z E S Z Y T Y N A U K O W E
WYŻSZEJ SZKOŁY INFORMATYKI, ZARZĄDZANIA I ADMINISTRACJI W WARSZAWIE
nr 1 (26) 2014 ISSN 1641–9707 s. 122–145

Artur JOPEK[1]

SOCJOLOGICZNA ANALIZA SYSTEMU-ŚWIATA (CZ. 2). STRUKTURALNE 'TRWANIE' SYSTEMU-ŚWIATA

Celem artykułu jest przybliżenie zasad kierujących reprodukcją *kapitalistycznej gospodarki-świata*[2], której jesteśmy równocześnie produktami, współtwórcami oraz funkcjonalną częścią. I to zarówno jako jednostki, jak i zbiorowości, w skład których wchodzimy. Aby zrealizować ten zamiar należy przedstawić – wyartykułowane w teorii Immanuela Wallersteina[3] (rozwijanej przez szkołę systemów-światów) – strukturalne uwarunkowania wspomnianego fenomenu, w tym ich epistemologiczne korzenie. Przydatność siatki pojęciowej wypracowanej w ramach omawianego podejścia teoretycznego unaocznić ma próba umieszczenia w jego ramach przyczyn upadku XVIII-wiecznej Rzeczypospolitej Obojga Narodów.
Słowa kluczowe: reprodukcja społeczna, teoria socjologiczna, I. Wallerstein, teoria systemów-światów

---

[1] Dr Artur Jopek, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów.

[2] Zarysowanych w jego pierwszej części: A. Jopek, *Socjologiczna analiza systemu-świata (cz. 1) F. Braudel i I. Wallerstein o gospodarczo-politycznych mechanizmach globalizacji*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Informatyki, Zarządzania i Administracji", vol. 21, 2012, z. 4, s. 74-87.

[3] Teoria ta zakorzeniona jest w dorobku nowego podejścia do historii przedstawicieli ruchów intelektualnych skupionych wokół m.in. romańskiej szkoły *Annaels*, często wiązanych z jednym z jej najwybitniejszych przedstawicieli – Fernanda Braudela (1902-1985). Szerzej, A. Burguière, *The Annales School. An Intellectual History*, [transl. J. M. Todd], Cornel University Press, Ithaca-London 2009, P. Burke, *The French Historical Revolution. The Annales School 1929-1989*, Polity Press, Cambridge 1990 oraz T. Falkowski, *Myśl i zdarzenie. Pojęcie zdarzenia historycznego w historiografii francuskiej XX wieku*, TAiWPN Universitas, Kraków 2013. Zob. również np. w kontekście związków *szkoły* z polskim światem nauk: M. Kula, *Mimo wszystko bliżej Paryża niż Moskwy. Książka o Francji, PRL i o nas, historykach*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2010 oraz P. Pleskot, *Intelektualni sąsiedzi. Kontakty historyków polskich ze środowiskiem „Annales" 1945-1989*, Monografie IPN – KŚZPNP, t. 64, Warszawa 2010. Ostatnia ze wskazanych publikacji prezentuje pogląd o ograniczonym oddziaływaniu metodologicznym *Annales* na Polaków.

Wprowadzenie

Teoria systemów-światów stanowi nie tylko interesujący schemat pojęciowy, ale również wpływową perspektywę badawczą zmieniającą nasze rozumienie nowoczesności. Nauką o społecznym wymiarze fenomenu nowoczesności – zmianie społecznej, w tym o rozwoju społecznym – jest socjologia. Stara się ona przybliżyć świat stosunków społecznych, podkreślając bogactwo form i typów więzi społecznych, które łączą jednostki w całości społeczne (struktury społeczne) manifestujące się poprzez systemy wartości i znaczeń. Problem ten podejmuje również, pod wieloma względami przełomowa, wspomniana teoria Immanuela Wallersteina. Uczynił on polem swojej płodnej refleksji konfliktowe makrozjawiska życia społecznego[4], szczególną wagę przywiązując do kwestii rozwoju[5]. Szukając źródeł inspiracji Wallersteina warto zwrócić uwagę na jego własne doświadczenia badawcze z okresu analiz modeli rozwojowych państw afrykańskich, które – jak sam to przyznaje – zakorzeniły jego poglądy w marksistowskim paradygmacie konfliktu.

Dla Karola Marksa człowiek zrozumiany może być wyłącznie przez materialistycznie pojmowany pryzmat pracy. Zjawiska życia społecznego nie mają bowiem cechy trwałości, są reprodukowane poprzez wspólny wysiłek jednostek. Wysiłek ten wydobywa z luźnej zbiorowości ludzkiej jej społeczny wymiar. W tym sensie *praca* jest dla człowieka środkiem pozwalającym opanować naturę (również własną). Dopiero pracując jednostka uświadamia sobie, że jest *częścią społeczności*. Tak wytworzoną zbiorowość (mającą charakter całościowej wspólnoty) rozrywa jednak *alienujący wymiar współpracy*, wynikający wprost z indywidualnych dążeń do przerzucenia na innych koniecznego, własnego wysiłku. Jego koszt jest bowiem zdecydowanie wyższy od wprowadzenia i utrzymania społecznego podziału pracy. Dostrzec można w tym marksistowskie rozumienie nowoczesności. Dialektyczne przeciwstawienie człowieka i natury syntetyzuje fenomen społeczeństwa. Ten sposób pojmowania zjawisk życia społecznego, a szczególnie nierówności społecznych, wywodzi się z filozofii G.W.F. Hegla i przyjmuje za oczywiste współistnienie – równie prawdziwych – przeciwieństw, z których (z czasem, dzięki innowacjom intelektualnym) powstaje swoista synteza. Generuje

---

[4] Zob. I. Wallerstein, *Analiza systemów-światów. Wprowadzenie*, K. Gawlicz, M. Starnawski [przeł.], Wyd. Akademickie Dialog, Warszawa 2007, s. 13, 24-40.

[5] Problematykę przybliżają teorie rozwoju endogennego, egzogennego, zależnego czy mieszanego. Z szerszego punktu widzenia nauk społecznych, zob. np. R. Szostak, *The Causes of Economic Growth. Interdyscyplinary Perspectives*, Springer, Berlin-London 2009, s. 55-81. Syntetyzująco, A. Payne, N. Philips, *Rozwój*, M. Dera [przeł.], Wyd. Sic!, Warszawa 2011.

ona jednak nieuchronnie problemy rozwiązywane w procesie dziejowym kolejnymi antytezami i syntezami[6].

Wychodząc z tych założeń, możemy zrekapitulować poglądy Wallersteina następująco.

1. Historia to proces powstawania, rozkładu i zastępowania się *systemów-światów*, które różnią się od siebie wzorcami kontroli.
2. Współczesny świat jest zdominowany przez jedną z odmian systemów-światów: pojedynczą, kapitalistyczną *gospodarkę-świat*.
3. Cechą dystynktywną *gospodarki-świata* jest funkcjonowanie w jej ramach systemu państw hierarchicznie uporządkowanych w sieciach mniej lub bardziej ścisłych współzależności, przede wszystkim o charakterze gospodarczym.
4. Wewnętrzne sprzeczności systemu kapitalistycznej *gospodarki-świata* uwidaczniają się poprzez *cykliczne rytmy* służące do opanowywania wspomnianych sprzeczności.

1. Systemy-światy

Powołaniem i sensem istnienia człowieka jest opanowanie natury. Służy temu praca, która wyraża się w swoim produkcie: powstawaniu *wartości dodanej*, tj. korzyści wynikających z opanowania natury. Konieczny trud pracy jest zatem kosztem opanowania przyrody. Praca to konieczny (choć niepożądany) koszt, co znajduje swój wyraz w konfliktogennych i wynikających z konfliktów społecznych mechanizmach przenoszenia wartości dodanej. Według Marksa kanałem tej dystrybucji jest własność środków pracy (ziemi, narzędzi, energii itd.). Z kolei podstawowym zadaniem państwa (kapitalistycznego) jest systemowe zabezpieczenie trwałości prawa własności. Wychodząc z tych przesłanek dzieje ludzkości postrzegać można jako historiografię konstruowania mechanizmów przenoszących wspomnianą wartość dodaną. A zatem historia świata rozpoczyna się z przejściem od niewielkich, autarkicznych gospodarek nietowarowych ku bardziej skomplikowanym sieciom wymiany[7], które stanowią *systemy-światy*.

---

[6] Aż do – wg radykalno-teologicznej teorii Marksa – osiągnięcia stanu komunizmu. To ukoronowanie procesu dziejowego (naturalnie toczącego się następstwa sposobów produkcji od niewolniczego antyku przez feudalizm do kapitalizmu), które można przyspieszyć, zakończy historię i pozwoli trwać człowiekowi w swoistym, materialistycznym (niekoniecznie materialnym) błogostanie. Co istotne, perspektywa teoretyczna Wallersteina nie jest spójna z wizją Marksa pod zasadniczym względem rozumienia kapitalizmu, o czym dalej.

[7] Jak stwierdził F. de Coulanges: *Historia nie jest zbiorem wszelkiego rodzaju wydarzeń, jakie zaszły w przeszłości. Jest nauką o społeczeństwach ludzkich*. Zob. F. Braudel, *Historia i trwanie*,

Systemy-światy to przestrzenne, geograficznie zlokalizowane systemy społeczne przenoszące wartość dodaną pracy oraz jej koszty według ustalonych mechanizmów; w sensie procesowym postrzegane są jako *strukturalne gry* grup wytwarzających reguły uprawomocnienia własnych tożsamości, które, angażując dostępne zasoby, starają się narzucić pozostałym grupom, tym samym utrzymując spójność[8] systemu. Spójność ta wyznacza żywotność czy siłę systemu. Ważne zastrzeżenie metodologiczne: wspomniane systemy społeczne analizowane z punktu widzenia organizującego je systemu-światu są zawsze opisywane w kontekście wewnętrznym (zdolność podporządkowania zdominowanych), jak i zewnętrznym (do innych systemów społecznych danego systemu-światu bądź innych systemów-światów).

W perspektywie analiz funkcjonalnych system-świat rozumieć można jako *ważone, rozległe i wielosegmentowe, bezskalowe sieci sieci społecznych (metasystem) w ramach których zachodzą (zapewniające jego trwanie) procesy reprodukcji sterowane architekturą metasystemu, ukierunkowane na przenoszenie zasobów uznanych za cenne ku rdzeniowi wspomnianych sieci sieci*[9].Właściwość ta generuje problem nieciągłości funkcjonowania,

---

Czytelnik, Warszawa 1971, s. 330-332. Por. I. Wallerstein, *Unthinking Social Science. The Limits of Nineteenth-Century Paradigms*, Tample University Press, Philadelphia 2001, s. 229-236 oraz tenże, *Civilizations and Models of Productions. Conflicts and Convergences*, „Theory and Society", vol. 5, 1978, nr 1, s. 6.

[8] Por. np. J. Bhagwati, *In defense of Globalization*, Oxford University Press, New York 2004, s. 11 oraz, szerzej, W. Morawski, *Konfiguracje globalne, struktury, agencje, instytucje*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010.

[9] A. Jopek, *art. cyt.*, s. 83. Wyróżnikiem tego typu sieci jest ich odporność na przypadkowe zakłócenia oraz podatność na skoordynowane ataki odcinające centrum od pozostałych węzłów sieci. Ich typologię oraz mechanizm powstawania można częściowo przybliżyć opisując mechanizmy generujące fenomen tzw. *klastrów gospodarczych* (przestrzennie skupionych elastycznych form współpracy horyzontalnej pomiędzy przedsiębiorstwami, jednostkami naukowo-badawczymi oraz władzami publicznymi). Funkcjonują one jako *sieci integrujące* sieci zależności społeczno-gospodarczych. Krystalizują się i reprodukują wokół instytucji – ośrodków gospodarczych wdrażających wysokospecjalistyczną działalność produkcyjno-usługową. Ich ścisła współpraca pozwala minimalizować koszty działalności, w tym innowacyjnej, i wpływa pozytywnie na możliwość odniesienia trwałego sukcesu. Por. R. Nallari, B. Griffith, *Clusters of Competitiveness. Private sector develompent*, World Bank, Washington DC 2013, s. 107-114 oraz *Polityki klastrowe w Europie. Przedsiębiorstwa, instytucje i zarządzanie,* S. Borras, D. Tsagdis, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2011, s. 83. Przykłady: *Dolina krzemowa* (USA) czy *Munich Biotech Luster* (RFN), *Dolina lotnicza* (RP) czy *Polski Klaster Morski* (RP). Rozwój klastrów w kategoriach strukturalnych obserwuje się jako *zwiększenie gęstości* wspomnianych *sieci integrujących*, które stają się coraz bardziej *znaczące* dla uczestników danego klastra. Por. L. Ertöz, M. Steinbach, V. Kumar, *Finding Clusters of Different Sizes, Shapes, and Densities in Noisy, High Dimensional Data, Proceedings of*

nieustanne fluktuacje opanowywane innowacyjnymi dostosowaniami[10] *metasystemu*. Dla zrozumienia pojęcia najistotniejsze znaczenie mają tzw. struktury długiego trwania: hierarchia społeczna, w szczególności społeczna rola kobiety, zbiorowa psychika (typ modalny w danej zbiorowości), sposób opanowania przestrzeni (w tym typ sieci osadniczej, do której dąży zbiorowość w dłuższym czasie – rozproszona albo skoncentrowana) oraz czasu (sposoby konstruowania *instytucji społecznych*)[11].

Imperia-światy, gospodarki-światy, politycznie zintegrowany świat (zjednoczona planeta) to formuły, które mogą przybierać systemy-światy. Każdą z nich charakteryzuje diametralnie różny wzorzec kontroli. Imperium-świat cechuje ponoszony na rzecz jednolitego ośrodka politycznego symboliczny trybut kulturowo podporządkowanych. Gospodarkę-świat: podział pracy oraz jego następstwo, konkurencja ośrodków zarządzania politycznego geograficznych części obszaru systemu (system państw), składające się wspólnie na instytucjonalne mechanizmy przenoszenia zasobów uznanych za cenne ku sferze centralnej (rdzeniowi systemu) [12]. Dla politycznie zintegrowanego świata (uniwersalne państwo w skali globu niebędące imperium) są to z kolei narzędzia administracyjne[13], które pozwalają przenieść na płaszczyznę polityczną problemy redystrybucji wartości dodanej pracy.

Second SIAM International Conference on Data Mining, San Francisco 2003 [http://www-users.cs.umn.edu/~kumar/papers/kdd02_snn_28.pdf, dostęp 12.11.2013]. W tym kontekście zob. F. Braudel, *Kultura materialna, gospodarka i kapitalizm XV-XVIII wiek*, t. 2, *Gry wymiany*, E.D. Żółkiewska [przeł.], Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1992, s. 422-423 oraz W. Dominik, *Współpraca i transfer wiedzy pomiędzy przedsiębiorstwami a ośrodkami akademickimi*, „Studia Biura Analiz Sejmowych", vol. 35, 2013, nr 3, *Nauka i szkolnictwo wyższe*, tenże [red.], s. 10-18, 24-48.

[10] Por. I. Wallerstein, *The Modern World-System*, t. 3, *The second era of great expansion of the capitalist world-economy, 1730-1840s*, Academic Press, San Diego 1989, s. 3-33. Zob. F. Braudel, *Kultura*…, t. 2, *dz. cyt.*, s. 395.

[11] Zob. np. F. Braudel, *Kultura materialna, gospodarka i kapitalizm XV-XVIII wiek*, t. 1, *Struktury codzienności*, M. Ochab, P. Graff [przeł.], Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1992, s. 296-337 oraz tegoż, *Kultura*…, t. 2, *dz. cyt.*, s. 189, 595.

[12] Por. I. Wallerstein, *The Modern World-System*, t. 1, *Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century (Studies in Social Discontinuity),* Academic Press, New York 1974, s. 15-16. Zob. F. Braudel, *Kultura*…, t. 3, s. 33.

[13] Polityczna integracja świata uniemożliwiłaby dalszą akumulację kapitału w jego dotychczasowej formule. Por. A. Martinelli, *From World System to World Society?,* „Journal of World-Systems Research", vol. XI, 2005, nr 2, s. 241-242, 245-258 oraz I. Himelboim, T.K. Chang, S. McCreery, *International network of foreign news coverage. Old global hierarchies in a new online world*, „Journalism & Mass Communication Quarterly", vol. 87, 2010, nr 2, s. 297–314.

2. Nasza gospodarka-świat

System-świat, w którym funkcjonujemy, przyjął postać pojedynczej, wysoce zintegrowanej kapitalistycznej[14] gospodarki-świata. Jej struktura oparta jest na dynamicznym układzie państw podtrzymujących system stosunków międzynarodowych (dopuszczając do udziału w nim organizacje międzynarodowe). Poprzez ten system pojedynczy kapitalistyczny system praktycznie opanował cały glob, czyniąc swoimi (sobie dostępnymi) globalne zasoby pracy oraz – pośrednio[15] – zasoby ziemskiej przyrody.

Dostępność ta implikuje uznanie przez poszczególne społeczności, włączone w struktury gospodarki-świata, prymatu pewnej szczególnej racjonalności uznającej przewagę działalności przynoszącej zysk ekonomiczny nad alternatywnymi sposobami ujmowania racjonalności. W wymiarze społecznym wynika z tego zobowiązanie do tworzenia (uprawomocniania) warunków umożliwiających i ułatwiających prowadzenie takiej działalności[16]. W tym sensie mówimy o lokalnym wymiarze globalizacji, czyli tzw. *glokalizacji*, ujmowanej jako zlokalizowany, wynikający w mniejszej lub większej części z miejscowych tradycji, zespół działań, czynności i przedsięwzięć

---

[14] Kapitalizm powstał w północnych Włoszech w XIV/XV w., skąd rozprzestrzenił się, głównie w kierunku Niderlandów (dokładniej Hrabstwa Flandrii, należącej do dzisiejszych Belgii i Holandii); w tym kontekście F. Braudel pisze o dwubiegunowym modelu rozwoju. Pierwotnie funkcjonował jako zasada działalności handlowej, z czasem również wytwórczej. Jego genezę stanowił kryzys późnego średniowiecza. Zob. F. Braudel, *Kultura materialna*…, t. 1, s. 463, tegoż, *Kultura materialna*…, t. 2, s. 11, 33, 395, 507, 530 i 537 oraz tegoż, *Kultura materialna*…, t. 3, *Czas świata*, J. i J. Strzeleccy [przeł.], Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1992, s. 43, 63, 75, 80-81, 582-584, 592. Por. I. Wallerstein, *The Modern World-System*..., t. 1, s. 15-17, 36-38, tegoż, *The Modern World-System*, t. 4, *Centrist Liberalism Triumphant, 1789–1914*, University of California Press, Berkeley 2011, s. XIII oraz tenże, *Koniec świata jaki znamy*, M. Bilewicz, A.W. Jelonek, K. Tyszka [przeł.], Scholar, Warszawa 2004, s. 162–163. Szerzej, M. Małowist, *Wschód a Zachód Europy w XIII-XVI wieku*, Warszawa 2006. Warto tu wspomnieć o tezie istnienia od ponad 5 tysięcy lat systemu-światu łączącego Azję i Afrykę, ześrodkowanego w Chinach (aż do XIX w.). Dla wspomnianego systemu europejska gospodarka-świat była dość niedawno zorganizowanym podsystemem, który przejął i zmodyfikował wcześniejsze procesy centralne – zob. A.G. Frank, *ReOrient: Global Economy in the Asian Age*, University of California Press, London 1998.

[15] Pod względem określanych wymiarem kosztowym dostępności technologicznej oraz komunikacyjnej. Ortodoksyjni marksiści wskazują, że taki punkt widzenia utożsamia kapitalizm z wymianą (handlem), nie zaś z produkcją. Nie dostrzegają jednak, że wymiana jest pochodną istniejącego w gospodarce-świecie podziału pracy. Jego forma wpływa również na inne aspekty funkcjonowania struktur społecznych. A. Jopek, *art. cyt.*, s. 78. Zob. T. Sockpol, *Wallerstein's World Capitalist System. A Theoretical and Historical Critique*, „American Journal of Sociology" 1977, nr 82, s. 1075–1095.

[16] Por. I. Wallerstein, *The Modern World-System*..., t. 1, s. 87.

ukierunkowanych na realizację założonych celów – wyrażanych w formach właściwych tym tradycjom.

W kapitalistycznej gospodarce-świecie osią krystalizującą powiązania społeczne jest *zasada akumulacji kapitału* rozumianego jako abstrakcyjny sposób wyrażenia wartości ekonomicznej. Z tego punktu widzenia proces historyczny może być ujmowany jako pole ścierania się innowacji instytucjonalnych[17], pozwalających – poprzez optymalizację (dostosowanie) organizacji społecznej – na wypracowanie i utrzymanie przewagi wobec innych (podporządkowywanych jej półperyferii i peryferii), korzystających z takiej przewagi dominujących. Są to tzw. *procesy centralne*: zespół form instytucjonalnych pozwalających dominującym (sferze centralnej) przechwytywać wartość dodaną wysiłku podporządkowanych (sfer peryferyjnych i półperyferyjnych).

Sfery ekonomicznej aktywności ukierunkowanej na akumulację kapitału są ściśle związane ze sferami reprodukcji władzy (w tym politycznej). Ujawnia się to w funkcjonowaniu wspomnianych sfer: [a] centralnej (bogatszej i o silniejszej – w porównaniu i wobec jednostek politycznych sfery peryferyjnej – władzy wewnętrznej[18] i zewnętrznej[19]) oraz [b] półperyferyjnych i peryferyjnych (uboższych i podatnych na wpływy). Dążenie do naśladownictwa nobilituje peryferyjnych imitatorów piętnując ich zarazem stygmatem barbarzyńcy. Uznanie tego wzorca przez jak najszersze zbiorowości minimalizuje koszty zarządzania gospodarką-światem. Jednak w dłuższym okresie taka organizacja wymusza działania podtrzymujące atrakcyjność wzorca; aby utrzymać dystans centrum musi angażować swoje kluczowe zasoby w automanipulację własną kulturą. Podkopuje to jego zdolności bieżącego opanowania ryzyk występujących w gospodarce-świecie i wystawia na niebezpieczeństwo utraty przewagi[20].

---

[17] *Innowacja* rozumiana jest tu jako zorganizowana, systematyczna i racjonalna, imitacyjna bądź kreatywna zmiana procesowa, produktowa lub społeczna, mająca charakter nowości w danym przedsiębiorstwie, rynku czy regionie, której celem jest korzyść ekonomiczna. Analogicznie, *innowacja instytucjonalna* polega na przegrupowaniu istniejących uprzednio już elementów sieci społecznych w nowe układy strukturalne. Może więc przybrać formę powstania, wydzielenia czy rekonfiguracji sieci bądź jej części (segmentu).

[18] Tj., zdolności do mobilizacji zasobów własnych, w tym wymuszania ich rekonfiguracji.

[19] Zob. B. Ociepka, *Miękka siła i dyplomacja publiczna Polski,* Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2013, s. 15–68. Koncepcja tzw. miękkiej siły państw wypracowana została przez nauki o polityce w oparciu o socjologiczne teorie M. Costells'a i P. Bourdieau.

[20] I. Wallerstein, *The Modern World-System*, t. 2, *Mercantilism and the consolidation of the European world-economy, 1600-1750*, Academic Press, New York 1980, s. 38-39. Por. T. Adorno, M. Horkheimer, *Dialektyka oświecenia. Fragmenty filozoficzne*, M. Łukasiewicz [tłum.], Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 1994, s. 158–159 oraz Ch. Taylor, *Źródła podmiotowości. Narodziny tożsamości nowoczesnej*, M. Gruszczyński et al. [przeł.], Wydawnictwo Naukowe

Sfera centralna nie jest jednolita, cechuje się rozwarstwieniem i łatwo ulega rozpadowi. Centrum ześrodkowane jest wokół miasta-metropolii koncentrującego zasoby gospodarcze, w tym informacyjne. Geograficzny ośrodek centralny przesuwa się z jednego miasta do innego w miarę wyczerpywania podstaw jego dominacji. Kanałami przepływu dóbr są szlaki komunikacyjne łączące miasta postrzegane hierarchicznie[21] jako ważniejsze w zależności od stopnia współpracy z metropolią.

Pozostające częścią sfery centralnej ośrodki drugorzędne, dzielą z metropolią pewną część nadwyżki gospodarki-świata. Z kolei półperyferie – ośrodki trzeciorzędne są swoistymi interfejsami umożliwiającymi drenaż kulturowy, populacyjny i surowcowy obszarów peryferyjnych. Peryferia występują nierównomiernie na terytorium gospodarki-świata. Częściej można je zidentyfikować w pobliżu jej granic, ale występują również w jej geograficznym centrum.

Wymiana w ramach gospodarki-świata postrzegana jest przez eksploatowanych jako obustronnie korzystna i dlatego działają oni w celu podtrzymania wymiany z drenującym ich centrum, co stabilizuje i petryfikuje system gospodarki-świata[22]. Warto jednak zauważyć, że konieczność wdrażania działań dostosowawczych uświadamia, że pierwotne warunki (układ elementów życia społecznego, w tym stosunków społecznych oraz stopień opanowania przyrody) nie sprzyjały nieograniczonej akumulacji kapitału. Dopiero ich faktyczne zmiany, następujące pod wpływem nowoczesnej geokultury, efektywnie poszerzyły (i poszerzają[23]) możliwości zysku.

Istotnym wnioskiem z powyższych ustaleń jest **uznanie postępu wyłącznie za kategorią analityczną, nie zaś regułę procesu dziejowego**. To nie postęp, a **zmiana jest cechą każdego systemu społecznego**, co wynika z konieczności jego reprodukcji w czasach i przestrzeniach społecznych. Przedmiotem rozwoju nie są poszczególne państwa organizujące przestrzenne

---

PWN, Warszawa 2001, s. 571–572. W odniesieniu do imperium-świata zob. P. Heather, *Upadek cesarstwa rzymskiego*, J. Szczepański [przeł.], Dom Wydawniczy REBIS, Poznań 2006, s. 94–96, 498–502, 504–528.

[21] Zob. R. Szul, *Historyczna zmienność układu centrum – peryferie. Wyłanianie się centrów na peryferiach* [w:] *Peryferie i pogranicza. O potrzebie różnorodności*, B. Jałowiecki, S. Kaparski [red.], Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2011, s. 215–216. Za F. Braudel'em można podać listę metropolii: Wenecja (1378–1498), Antwerpia (1500–1569), Genua (1557–1627), Amsterdam (1585–1773), Londyn (1773–1929), Nowy Jork.

[22] Zob. I. Wallerstein, *Utopistyka. Alternatywy historyczne XXI wieku*, I. Czyż [tłum.], Bractwo Trojka, Poznań 2008, s. 55-71.

[23] Ujmowane więc jako dostosowania do dominującej racjonalności. Zob. A. Kaletsky, *Capitalism 4.0. The Birth of a New Economy*, Bloomsbery, London-Berlin-New York-Sydney 2010, s. 3–4 oraz N. Roubini, S. Mim, *Economics – a Crash Course in the Future of Finance*, The Pengiun Press, New York 2010, s. 4-11.

części gospodarki-świata, ale ona – jako całość – przechodzi fazy ekspansji i kurczenia, kryzysu i zmiany[24].

3. Szkielet gospodarki-świata: system państw

Rozwój gospodarki-świata utożsamiany bywa ze zjawiskiem globalizacji, która najczęściej charakteryzowana jest natężeniem wolnego przepływu środków produkcji ponad granicami państw[25]. Sceną, na której obserwować można to zjawisko jest więc system międzypaństwowy. Ukrytym bohaterem procesu są odrębności kulturowe społeczeństw[26], których instytucjonalnymi organizatorami (czy zarządcami) są wspomniane państwa. Co więcej, od zarania kapitalistycznego sposobu akumulacji kapitału zaistniał swoisty sojusz zainteresowanych nowym sposobem bogacenia się oraz państwem (rozumianym jako autonomiczne jednostki polityczne roszące sobie status samodzielnych (pierwotnych) uczestników systemu międzynarodowego), tj. wyrażającą go władzą polityczną. Sojusz ten, przesądzając o strukturalnej trwałości gospodarki-świata, umożliwił zarazem efektywną alokację kapitału. Państwu[27] dał zasoby i legitymację do sukcesywnego zwiększania własnej

[24] Zob. I. Wallerstein, *Unthinking*…, s. 73–79, 254. Por. J.K. Rennstich, *Chaos or ReOrder? The Future of Hegemony in a World-System in Upheaval*, „Journal of World-Systems Research", vol. XI, 2005, no. 2, s. 217–233. Szerzej (krytycznie), T.R. Shanon, *An Introduction to the World-System Perspective*, Westview Press, Boulder Colorado 1989.

[25] Por. I. Wallerstein, *Globalisation or the Age of Transition*, „International Sociology", vol. 15, 2000, nr 2, s. 251.

[26] W znaczeniu jakie pojęciu cywilizacji nadaje szkoła historii strukturalnej *Annales*: *zobiektywizowany dorobek większej lub mniejszej części ludzkości, którego istnienie przesądza o tym, że wzory myślenia i działania należących do tej części jednostek są w znacznym stopniu jednolite*. Za: J. Szacki, *Historia myśli socjologicznej*, PWN, Warszawa 2003, s. 734.

[27] I. Wallerstein, *The Modern*…, t. 2, *dz. cyt*., s. 113. Państwa sfery centralnej zasadniczo weszły w kapitalistyczny sposób produkcji na zasadzie naturalnego, organicznego rozwoju swoich instytucji społecznych pod wpływem wzorców północnowłoskich. Jego zaistnienie było wynikiem niepowtarzalnego splotu układu interesów i sił segmentów społeczeństwa feudalnego. Z kolei ekspansja kapitalistycznej akumulacji związana jest warunkami instytucjonalnymi, nie zaś kulturowymi. Państwa czy terytoria należące do sfer półperyferyjnej i peryferyjnej, wciągnięte w obręb *gospodarki-świata*, w pewnym sensie naznaczone zostały piętnem zapóźnienia. Zob. A. Jopek, *art. cyt*., s. 80-86. I tak np. polscy badacze kapitalistycznej nowoczesności z uwagi na historiozoficzną traumę rozbiorów I RP niemal powszechnie przyjmują formułę zadania nadrabiania dystansu. Np. J. Sowa, *Fantomowe ciało króla. Peryferyjne zmagania z nowoczesną formą*, TAiWPN Universitas, Kraków 2011, s. 351-493, 525-526. Por. A. Sosnowska, *Tu, Tam – pomieszanie*, „Studia Socjologiczne" vol. 147, 1997, nr 4, s. 62. Tymczasem, z uwagi na koniunkturalną cykliczność gospodarki-świata konieczność nieustannego dostosowywania dotyczy wszystkich w niej uczestniczących.

siły (*wewnętrznej i zewnętrznej sterowności* zwanej suwerennością[28]), zaś kapitalistom ochronę tzw. *łańcuchów dostaw* oraz podstawowe narzędzia *efektywnej reprodukcji bogactwa*.

Podstawowym narzędziem efektywnej reprodukcji bogactwa (zarazem umożliwiającym konstruowanie tzw. *łańcucha dostaw*) jest systemowe uznanie prawa własności oraz istnienie względnie bezpiecznych kanałów jego dystrybucji. Ich efektywność ma swój wymiar kosztowy – jej warunkiem jest przeniesienie przynajmniej części związanego z nią kosztu na innych. Zdawałoby się, że optymalne warunki zabezpieczające prawo własności stworzyć może wyłącznie imperium-świat, jest to jednak złudne. Koszty kontroli są zbyt duże i nieustannie rosną z uwagi na konieczność zapewnienia sterowności imperium, co daje mu w końcu administracyjną kontrolę nad kierunkami akumulacji. Z czasem zmniejsza to wspomnianą efektywność i stopuje rozwój[29]. W dłużej perspektywie zdecydowanie tańszym rozwiązaniem jest pojedyncza, spójna pod względem uznania prawa własności, gospodarka-świat, dodatkowo generująca systemowe zachęty wytwarzania się struktur autonomicznych jednostek politycznych (państw, w tym tzw. państw upadłych), *de facto* konkurujących o nadwyżkę dostępnego kapitału.

Konieczność strukturalnego zabezpieczenia efektywnej reprodukcji bogactwa (akumulacji kapitału) oznacza zwiększenie polityczno-administracyjnej kontroli rynków. Każdy rynek charakteryzuje się barierami wejścia, zespołem czynników ograniczających podjęcie i prowadzenie działalności na danym rynku. Ograniczenie konkurencji umożliwia generowanie wyższych zysków, administracyjne podwyższanie wspomnianych barier (łącznie z tworzeniem czy sankcjonowaniem monopoli) maksymalizuje efektywność alokacyjną. Jak dowodzi m.in. I. Wallerstein[30], funkcjonowanie

---

W tym kontekście zob. W. Kula, *Zacofanie gospodarcze w perspektywie historycznej* [w:] *Historia, zacofanie, rozwój*, Czytelnik, Warszawa 1983, s. 183–196.

[28] Rozumianej jako postulat czy roszczenie kierowane pod adresem społeczeństwa oraz innych państw. Odpowiada to rozumieniu wewnętrznej i zewnętrznej suwerenności państwa (w sensie aspektów suwerenności władzy państwowej). Traktowana jako kryterium pozwala wyróżnić państwa silne (o wysokim stopniu sterowności wewnętrznej oraz, z uwagi na pozycję w systemie stosunków międzynarodowych, zewnętrznej), państwa stabilne (o wysokim stopniu sterowności wewnętrznej) oraz państwa upadłe (o niskim stopniu sterowności wewnętrznej).

[29] Doskonałym przykładem jest historia Chin, których flota już prawdopodobnie ok. 1420 r. dotarła do wybrzeży Ameryki. Skupienie na sprawach wewnętrznych oraz wewnętrzna gra koterii politycznych doprowadziły do brzemiennych w skutkach rezygnacji z utrzymywania floty oraz przeniesienia stolicy kraju z Nankinu do Pekinu.

[30] Kapitalizm dla F. Braudela, mistrza intelektualnego I. Wallersteina, jest sposobem życia, kulturą ciągłej gry łączącej w system różne sposoby organizacji życia społeczno-

przedsiębiorcy w warunkach idealnie wolnego rynku z doskonałą konkurencją oraz pełną i niezakłóconą komunikacją wykluczającą istnienie tzw. asymetrii informacji posiadanych przez jego uczestników (przy istnieniu pewnych barier wyjścia, np. związanie odpowiedzialnością majątkową za zawarte umowy), w dłuższej perspektywie czasu zmniejsza do zera efektywność alokacyjną zaangażowanego kapitału.

4. Cykliczność w funkcjonowaniu gospodarki-świata

Wewnętrzne sprzeczności systemu kapitalistycznego uwidaczniają się w systemie gospodarki-świata poprzez cykliczne, choć niesymetryczne rytmy[31], służące do opanowywania wspomnianych sprzeczności. Są one jego immanentną cechą, ponieważ istotą kapitalizmu jest wymiana towarowa. Cykle te dokonują strukturalnych przesunięć miejsc i podstawowych sposobów reprodukcji procesów centralnych (często postrzeganych jako przebiegające w niezależnych sferach akumulacji kapitału i reprodukcji władzy). Dwa najistotniejsze dla systemu to: koniunkturalne cykle *Kondratiewa* oraz trendy sekularne *Wagemana*[32].

---

gospodarczego z przewagą pracy najemnej w jego centrum oraz niewolnictwem czy poddaństwem na peryferiach. Celem tej gry była i jest akumulacja kapitału. Optymalne warunki jej prowadzenia daje podporządkowanie rynków uczestnikom gry, kontrola najzyskowniejszych procedur wymiany lub wytwórczości. Por. F. Braudel, *Kultura*…, t. 2, s. 206, 381, 392, 418 oraz I. Wallerstein, *Braudel on Capitalism, or Everything Upside Down*, „The Journal of Modern History", vol. 63, 1991, no. 2, s. 360.

[31] Por. A. Jakimowicz, *Od Keynesa do teorii chaosu. Ewolucja teorii wahań koniunkturalnych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003, s. 44. Można tu wskazać cykle: koniunkturalne [Kitchina (40–55 miesięcy), Juglara (ok. 9-letnie), Kuznetsa (15–25 lat), Kondratiewa (40–60 lat, dot. głównie siatki instytucjonalnej umożliwiającej reprodukcję bądź modyfikacje procesów centralnych)] oraz sekularne [Wagemana (ok. 150 lat, dot. głównie wzorców kontroli sfery centralnej nad peryferiami) i Wheelera (ok. 500-letnie)]. Syntetycznie: Ch. Chase-Dunn, P. Grimes, *World System Analysis*, „Annual Review of Sociology", vol. 21, 1995, s. 403–414. Rozwój badań nad nimi datuje się od przełomu XIX/XX wieku. Przedstawiciele ekonomii klasycznej twierdzili, że wszelkie zakłócenia w gospodarce mają charakter zewnętrzny. Gospodarka za sprawą mechanizmu rynkowego, po okresie dostosowawczym, samoczynnie wraca do stanu równowagi. Zob. M. Lubliński, *Analiza koniunktury i badanie rynków*, Elipsa, Warszawa 2004, s. 78.

[32] Zob. S. Salomou, *Economic cycles. Long cycles and business cycles since 1850*, Manchester University Press, Manchester 1998, s. 84. Oprócz wspomnianych cykli istotne znaczenie mają trendy demograficzne. Tytułem przykładu można wskazać kryzys demograficzny Rusi kijowskiej, który umożliwił Tatarom (Złotej Ordzie) jej dość trwałe zdominowanie. Za: B. Kagarlicki, *Imperium peryferii. Rosja i system światowy*, Ł. Leonkiewicz, B. Szulęcka [przeł.], Wyd. Krytyki Politycznej, Warszawa 2012, s. 89.

Nałożenie się fluktuacji cykli w systemie może doprowadzić do jego załamania w tzw. punkcie bifurkacji[33]. Po jego przekroczeniu, poprzez okres mniej lub bardziej chaotycznych turbulencji, dotychczasowy porządek może zostać zastąpiony przez jeden bądź kilka innych systemów. Załamanie obecnego systemu może przybrać postać: przesunięcia rdzenia systemu [sfery centralnej] w wyniku zastosowania innowacyjnych rozwiązań instytucjonalnych uruchamiających efektywniejszą akumulację kapitału (również w sytuacji wyczerpania podstaw dotychczasowej oraz utraty sterowności systemów społecznych państw centralnych), przekształcenia w inny system-świat albo rozpadu na konkurujące systemy-światy. Odpowiada to zmianom wzorców kontroli w postaci rekonfiguracji zasobów kapitalistycznej gospodarki-świata.

Badacze trendów koniunkturalnych[34] wskazują, że pozostajemy w *fazie B* cyklu Kondratiewa[35]. Charakteryzuje się on przesunięciem sposobów akumulacji kapitału z działalności produkcyjnej[36] ku spekulacyjnej

---

[33] Zjawisko skokowej zmiany własności systemu przy drobnej zmianie jego parametrów w odpowiednio długim czasie. Do jej niemal probabilistycznej operacjonalizacji służy poznawczo fascynujący aparat matematyki chaosu deterministycznego, intuicjonistycznie przybliżanej jako stochastyczne zachowanie układów deterministycznych. Warto tu zauważyć, że matematyzacja języka nauki jest jednym z motorów napędowych jej rozwoju, ograniczając zarazem poprawność analitycznego redukcjonizmu. Zob. K. Sobczyk, *Losowość, złożoność, prognozowalność: próby zrozumienia*, „Nauka", 2006, nr 2, s. 55–57 i 60–62. W odniesieniu do nauk społecznych zob. M. Tempczyk, *Teoria chaosu a filozofia*, CIS, Warszawa 1998 oraz A. Nowak, W. Borkowski, K. Winkowska-Nowak, *Układy złożone w naukach społecznych. Wybrane zagadnienia*, Scholar, Warszawa 2010. Por. I. Wallerstein, *The Rise and Future Demesne of the World Capitalist System. Concepts for Comparative Analysis*, „Comparative Studies in Society and History", vol. 16, 1974, nr 4, s. 414–415 oraz tegoż, *Globalization or the Age of Transition? A Long-Term View of the Trajectory of the World System,* „International Sociology", vol. 15, 2000, nr 2, s. 251–267.

[34] M.in. polskiego Biura Inwestycji i Cykli Ekonomicznych (bice.org). Prezentuje ono jednocześnie tezę skróceniu tego cyklu do ok. 30–35 lat z uwagi na czynnik postępu technologicznego.

[35] Ustalone w latach 20. XX w. przez rosyjskiego ekonomistę Nikołaja Kondratiewa (ur. 1892, rozstrzelany w 1932 r.) na podstawie analiz danych statystycznych obrazujących rozwój gospodarczy (głównie cen hurtowych). Cykle nazwane od jego nazwiska determinowane są logiką kapitalistycznego rozwoju: granic opłacalności stosowanych technologii wytwórczych (modelu procesów centralnych), nadmiernej ilości kapitału, wyczerpywania możliwości ekspansji rynkowej. Przejście do kolejnego cyklu zawsze wiązało się nie tylko z zastąpieniem starych procesów centralnych wypychanych do peryferii, ale przekształceniu układu sił w gospodarce-świecie symbolizowanej przez powtórną koncentrację kapitału w zrekonfigurowanej sferze centralnej. Pełny cykl koniunkturalny składa się z kilku faz: kryzysu, depresji, ożywienia, rozkwitu.

[36] Pobudzającej merkantylny interwencjonizm państw z przyczyn lokalnego charakteru produkcji. Drugą stroną zjawiska jest pogłębianie rynku wewnętrznego.

(faworyzującej wolny obrót i wycofanie państwa): priorytet niskich kosztów transakcyjnych ustępuje żądaniom ograniczenia wszelkich kosztów na rzecz możliwości spekulacyjnych. Jej konsekwencją są geograficzne przesunięcia centrów wytwórczych produkcji podstawowej (niewymagającej znaczących nakładów kapitałowych). W tej sytuacji oczywiste staje się, że uczestnicy procesów akumulacji dążą do przerzucenia na innych własnych niedostosowań strukturalnych. Najczęściej do tego celu wykorzystuje się płaszczyznę polityczną (państwo i system państw). Przezwyciężenie wymienionych niedostatków podażowych wymaga istotnego zaangażowania struktur politycznych gospodarki-świata, w tym w stworzenie podstaw finansowania stosowanych naukowych badań podstawowych (będących domeną nauk empiryczno-przyrodniczych) oraz innowacyjno-wdrożeniowych (angażujących również nauki społeczne). Jego efektem mogłoby być przyspieszenie rozpoczęcia fazy A cyklu Kondratiewa, co wymaga przede wszystkim trwałego, popytowego pogłębienia rynków, a zatem wzrostu realnego dochodu rozporządzalnego *per capita* (choćby na poziomie gospodarstw domowych) przynajmniej w dotychczasowych centrach akumulacji i to na poziomie dostrzegalnym w skali całej gospodarki-świata. Jego konsekwencją będzie rozwój mocy produkcyjnych[37].

Niezależnie od powodzenia działań koniunkturalnych I. Wallerstein stawia tezę wyczerpania się formuły aktualnego sposobu reprodukcji gospodarki-świata[38]. Jego symptomem jest niedostatek zasobów względnie taniej siły roboczej[39] przygotowanej do podjęcia masowej produkcji podstawowej oraz świadomość globalnego kryzysu ekologicznego. Wynika to z ujawnienia się granic eksternalizacji (przenoszenia na innych) kosztów akumulacji kapitału i spowodowane jest narastającymi konfliktami organizującymi się wokół 5 osi: polityczno-państwowej, narastających nierówności, naruszenia równowagi ekologicznej oraz wynikających z nich problematyczności akumulacji kapitału, a zarazem słabości ruchów antysystemowych (ich zdolności do kanalizacji narastającego niezadowolenia). Koresponduje to z wezwaniami do podjęcia przez państwa odpowiedzialności za minimalizację negatywnych konsekwencji

[37] Bez wchodzenia w dyskusję o strukturze konsumpcji – najprawdopodobniej wytworów technologii nowocześniejszych niż aktualnie dostępne z uwagi na trend wyczerpywania się prostych rezerw dostępnej, odpowiednio wykwalifikowanej siły roboczej.

[38] Zob. np. I. Wallerstein, *After Developmentalism and Globalization, What?*, „Social Forces", vol. 83, 2005, no. 3, s. 1272–1277.

[39] Źródło zjawiska tkwi w procesach demograficznych zachodzących na obszarach dotychczasowych centrów akumulacyjnych oraz światowej deruralizacji (obszary rolnicze przestają być rezerwuarem demograficznym).

wspomnianych zjawisk[40]. Będzie to wymagało dużego wysiłku fiskalnego, dodatkowo alienującego sieci władzy i drenującego stopień ich społecznego uprawomocnienia. Przyjmie zaś formę zdecydowanego zmniejszania dostępności lub jakości tzw. usług publicznych. Czynnikiem legitymizującym wyrzeczenia w coraz większym stopniu będzie racjonalność rachunku ekonomicznego kosztem mechanizmów demokratyzujących. Z tych powodów nawet uruchomienie nowego cyklu *Kondratiewa* – zdaniem I. Wallersteina – tylko pogłębi wewnętrzne sprzeczności systemu, prowadząc do jego korekty.

5. Studium przypadku: rola Rzeczypospolitej Obojga Narodów w europejskiej gospodarce-świecie w okresie XVI–XVIII w.

Swoistą ilustracją powyższych tez stanowią losy polskiego, hybrydowego modelu rozwojowego Rzeczypospolitej Obojga Narodów (I RP), opartego na folwarczno-pańszczyźnianej formule wytwórczości. Teoria systemów-światów wskazuje, że wszystkie struktury I RP uległy przekształceniu pod wpływem europejskiego popytu[41]. Dlaczego tak się stało? Warto zauważyć, że z badań komparatystycznych wynika przewaga – co było fundamentem sarmackiego poczucia wyższości – bezpieczeństwa przychodowego polskiej gospodarki surowcowej nad zachodnioeuropejską, generującą napięcia społeczne. Ograniczenia polskiego modelu uwidoczniły się ostro dopiero od połowy XVII stulecia[42]. Co istotne, także w odniesieniu do średnich dochodów poddanych

---

[40] Działania dostosowawcze ukierunkowano na zwiększenie elastyczności rynków. Zob. przyjętą na szczycie G20 w Petersburgu (5–6.09.2013 r.) *G20 Leadres' Declaration*, w której, jako podstawowe priorytety, wskazano zapewnienie zrównoważenia rynków finansowych, wzrostu gospodarczego, inkluzywnego rynku pracy (szczególnie w odniesieniu do młodych) oraz rozwoju poprzez zintegrowane działania makroekonomiczne, finansowe i fiskalne, edukacyjne, rozwoju kompetencji, innowacyjności, zatrudnienia i zabezpieczenia socjalnego. Zamiarom tym służyć ma *St. Petersburg Action Plan* identyfikujący ryzyka średniookresowe oraz zapowiadający dążenie do poprawy stabilności finansowej oraz uszczegóławiający ww. dostosowania strukturalne m.in. poprzez ukierunkowanie oszczędności na finansowanie działalności wytwórczej [materiały dostępne na stronie www.g20.org]. Rola państwa (w przeciwieństwie do rynku) coraz bardziej sprowadzana jest do gwarantowania wartości posiadanych aktywów. Zob. np. *Progress and Next Steps Towards Ending 'Too Big To Fail' (TBTF). Report of the Financal Stability Board to the G-20* [30th August 2013; www.financalstabilityboard.org/publicatons, dostęp 12.11.2013 r.].

[41] F. Braudel, *Kultura*…, t. 3, s. 414. Por. tamże, s. 28 oraz tegoż, *Kultura*…, t. 2, s. 187, 376. Por. I. Wallerstein, *The Modern*…, t. 1, s. 91.

[42] Jedną z jego pierwszych odsłon było powstanie Chmielnickiego (ujmowane w historiografiach polskiej i ukraińskiej jako wyartykułowany w kategoriach politycznych bunt skolonizowanych kresów Rzeczypospolitej Obojga Narodów, który miał miejsce w okresie 1648–1655).

chłopów[43]. W krótkiej perspektywie wszyscy zdawali się korzystać z ustalonych reguł podporządkowujących społeczeństwo szlachcie.

W kontekście rozwoju w Europie kapitalistycznej geokultury (co jest datowane od XV wieku) zasadniczej wymowy nabiera fakt, że poddanie gospodarki I RP liberalnym rygorom rynkowym wymuszającym zastąpienie pańszczyzny odpłatną pracą najemną, sprawiłoby, że większość folwarków okazałaby się deficytowa[44]. Wyłącznie całkowite panowanie zarządzających folwarkiem nad przywiązaną do ziemi i faktycznie ubezwłasnowolnioną chłopską siłą roboczą[45] było źródłem ekonomicznego sensu ekstensywnej gospodarki folwarcznej. Z uwagi na brak kapitałowych kosztów własnych niemal każda cena uzyskiwana za płody wyprodukowane przez folwark była do zaakceptowania[46]. Przychód służył bowiem konsumpcji (w pierwszym rzędzie

---

[43] Por. A. Wyczański, *Czy chłopu było źle w Polsce w XVI wieku?*, Kwartalnik Historyczny, t. 85, 1978, nr 3, s. 627-641. Zob. P. Guzowski, *Chłopi i pieniądze na przełomie średniowiecza i czasów nowożytnych*, Avalon, Kraków 2008.

[44] Przy założeniu braku innowacji technik uprawy oraz nawiązania negocjacyjnej gry z odbiorcami produkcji rolnej zamiast wypłacanej przez pośredników należności za przyszłe zbiory z góry. Por. W. Kula, *Teoria ekonomiczna ustroju feudalnego*, Książka i Wiedza, Warszawa 1983, s. 163–164, 167–169 oraz J. Topolski, *Gospodarka polska a europejska w XVI–XVIII wieku*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1977, s. 81.

[45] W sensie jaki G. Agamben nadał pojęciu *bio*-polityka, z punktu widzenia zasad ustroju demokracji szlacheckiej, ziemianie sprawowali nad przywiązanymi do ziemi chłopami patriarchalną *bio*-władzę niejako *hodując* na własne potrzeby przypisaną swoim nieruchomościom populację pańszczyźnianych chłopów. J. Sowa, *dz. cyt.*, s. 129. Chłopi stali się przedmiotem zależności osobistej, gruntowej i sądowej. Efektywnym narzędziem uzależnienia były również monopole dworskie na czele z propinacyjnym (wyłącznym prawem właściciela folwarku do produkcji i sprzedaży alkoholu oraz odpowiadający mu obowiązek zależnych chłopów do nabywania tego typu dóbr wyłącznie od monopolisty). Szerzej, *Historia chłopów polskich*, S. Inglot [red.], Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1995, s. 53–99. Zob. również J. Kochanowicz, *Backwardness and Modernization. Poland and Eastern Europe in the 16th-20th Centuries*, Ashgate, Aldershot 2006, s. 34–35, 39–59. Ograniczenie wolności osobistej chłopów jest sprzeczne z dominującą dzisiaj liberalną geokulturą inkluzji, wypracowaną przez tradycję oświeceniową. Por. I. Wallerstein, *Unthinking*…, s. 15–22. W tym kontekście zob. J. Hryniewicz, *Stosunki pracy w polskich organizacjach*, Scholar, Warszawa 2007, s. 30–35.

[46] Szerzej A. Sosnkowska, *Zrozumieć zacofanie. Spory historyków o Europę Wschodnią (1947–1994)*, Wyd. UW, Warszawa 2004. Do rangi symbolu tego rozwoju hybrydalnego (barterowo-towarowego), urosło traktowanie pieniądza wyłącznie jako środka konsumpcji, nie zaś produkcji. W przypadku własności latyfundialnej istniał jednak próg opłacalności, proces koncentracji ziemi w rękach magnackich pociągał za sobą jej systematyczne zadłużanie się. Wynikało to z konieczności zapewnienia wydolnej administracji posiadanych dóbr. Drobny szlachcic czy nawet bogatszy chłop prowadził gospodarkę hybrydową: w części zaopatrzeniowo-egzystencjalną na własne potrzeby i rynkowych nadwyżek, spieniężaną dla pokrycia kosztów konsumpcji luksusowej; nie inwestował przy tym z reguły w środki produkcji.

uprzywilejowanych), nie zaś akumulacji kapitału (inwestycji w produkcję bądź sieć usprawniającą obrót).

W imię utrzymania sterowności tego systemu społeczno-gospodarczego ustrojowo skomasowano szlachtę w pojedynczą, polityczną masę społeczną i uniemożliwiono jej różnicowanie poprzez prawne ograniczenie swobody wyboru sposobu utrzymania[47]. Pod warunkiem utrzymania pokoju społecznego (zakładającego bierność chłopów oraz ograniczenie konfliktów zewnętrznych), wspomniany system pozostawał wydolny w zakresie zabezpieczenia potrzeb konsumpcyjnych uprzywilejowanych, jak długo był obsługiwany przez pośredników obrotu wytworami regresywnej gospodarki folwarczno-pańszczyźnianej (głównie Holendrów przez dorzecze Wisły), kosztem rodzimej akumulacji kapitału.

Przesunięcie sfery centralnej do Anglii, połączone z wprowadzeniem w Europie zachodniej usprawnień technik rolnych zabezpieczających przed nieurodzajami, całkowicie zmarginalizowało polski udział w obrocie międzynarodowym i obnażyło strukturalne niedostosowanie układu sił społeczno-gospodarczych I RP do tak zrekonfigurowanego systemu europejskiej gospodarki-świata. Tymczasem sfera centralna skierowała swój wysiłek ku intensywniejszej wytwórczości poprzez innowacje społeczne, w tym technologiczne (zaczątki rewolucji przemysłowej) oraz kolonizację.

Polską odpowiedzią było, skądinąd racjonalne z ekonomicznego punktu widzenia oraz wcześniejszych decyzji ograniczających pozycję mieszczaństwa i chłopstwa, zwiększenie autarkiczności gospodarczej folwarku poprzez pogłębienie zależności poddaństwa, zwiększanie ich skali (latyfundia), minimalizację i tak symbolicznej konkurencji mieszczaństwa oraz związane z nią dalsze ograniczanie monetaryzacji (roli pieniądza w jakiejkolwiek lokalnej wymianie)[48]. Świadomość ich nieefektywności była asumptem do niemal oddolnych reform drugiej połowy XVIII w. Symptomy ożywienia gospodarczego zbiegły się z, hamującą ten trend, zapaścią państwa i w końcu, pomimo działań mających na celu zwiększenie sterowności wewnętrznej I RP, jej zniknięciem z mapy politycznej świata wskutek aktywnej polityki zaborczej państw ościennych.

Przyczyny relatywnego opóźnienia w rozwoju kapitalistycznych form organizacji społecznej na terenach I RP miały charakter wieloaspektowy[49].

---

[47] Za: H. Samsonowicz, M. Bogucka, *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1986, s. 321–324.

[48] Por. J. Sowa, *dz. cyt.*, s. 449 i 495.Zob. np. A. Wyczański, *Dogonić Europę*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Kraków 1987, s. 6.

[49] Por. np. J. Sowa, *dz. cyt.*, s. 112–140, 128–135. Zob. M. Małowist, *dz. cyt.*, s. 370, W. Kula, *Czynniki gospodarcze w polskim procesie dziejowym* [w:] tegoż, *Historia*…, s. 158–181 oraz H. Samsonowicz, *Polska w gospodarce europejskiej XIV i XV wieku* [w:] *Polska dzielnicowa*

Jako jedną z nich wskazać można ograniczony zasięg feudalnych instytucji ograniczających treść prawa własności. Już w średniowiecznej Polsce przeważała własność pełna (alodialna)[50]. I to w czasie gdy zachodnia Europa w okresie feudalnym większość nieruchomości objęła reżimem ustroju lennego według formuły własności podzielonej pomiędzy seniora a beneficjariusza (wasala, użytkownika beneficjum i wyłącznego właściciela pochodzących z niego pożytków). Beneficjum – przynajmniej w teorii – wracało po śmierci wasala w gestię seniora, który powierzał ją kolejnemu lennikowi w zamian za wsparcie i radę (*auxilium et consilium*). Dodatkowymi czynnikami były niewystarczające zasoby demograficzne manifestujące się stopniem zagospodarowania terytorium i gęstością zaludnienia, niski stopień monetaryzacji obrotu oraz związana z nimi słabość miast (szczególnie tych mniejszych i średnich)[51]. Ten częściowy (w porównaniu do północnowłoskiej i niderlandzkiej części Europy) niedostatek w naturalny sposób wypełniła przewaga stanu szlacheckiego, szczególnie w sytuacji braku dziedzicznej ciągłości państwowej władzy dynastycznej (piastowskiej czy później, pośrednio, jagiellońskiej w odniesieniu do Wielkiego Księstwa Litewskiego).

W tym czasie sfera centralna oraz peryferyjne państwa naszego sąsiedztwa (Szwecja, Prusy, Rosja i Austria) w ramach formuły państw absolutystycznych (z usprawnioną, scentralizowaną administracją i rozbudowywaną armią) przechodziły okres instytucjonalnego przystosowania do dalszego uwolnienia możliwości akumulacji. Jego zaistnienie umożliwiło

---

i zjednoczona. Państwo, społeczeństwo, kultura, A. Gieysztor et al. [red.], Wiedza Powszechna, Warszawa 1972, s. 370–388 Syntetyzująco: A. Sosnkowska, *dz. cyt.*, s. 263, 265. Zaakcentować należy, że ocena tego opóźnienia może być ferowana w porównaniu np. do Anglii, niekoniecznie zaś Prus czy Rosji (chyba że np. pod względem możliwości mobilizacji zasobów społecznych instrumentami administracyjnymi). Warto podkreślić, że tzw. zapóźnienie czy dokładniej różnice rozwojowe mogą stanowić podstawę przewag konkurencyjnych.

[50] Miała charakter dziedziczny. Nazywana bywa rzymską z uwagi na to, że prawo rzymskie nie znało własności feudalnej. W Polsce szlachta lenna nie posiadała pełni praw politycznych, dlatego dążyła (podobnie jako zachodni feudałowie) do ich prawnego zniesienia. W związku z unią lubelską (1569 r.) nastąpiła likwidacja lenn na Rusi, Podolu i Podlasiu. W latach 1505 i 1565 wprowadzono zakazy ustanawiania lenn w królewszczyznach. Tym niemniej szczątkowo utrzymały się do końca istnienia I RP. Zob. W. Uruszczak, *Historia państwa i prawa polskiego, t. I (966–1795)*, Wolters Kluwer, Warszawa 2013, s. 90, 107–109, 315–321. Szerzej W. Dutkiewicz, *Program do egzaminu z historyi praw, które w Polsce przed wprowadzeniem Kodexu Napoleona obowiązywały,* z. 2, Drukarnia Gazety Polskiej, Warszawa 1863, s. 80–81, 87–93, 109–114, [http://www.polona.pl/item/102380/3, dostęp 12.11.2013 r.]. Paradoksalnie, szczątkowa obecność feudalnych mechanizmów własności podzielonej wynikała przede wszystkim z ograniczonego wpływu antycznych instytucji prawa rzymskiego na polski system prawny. Por. P. Anderson, *Passages from Antiquity to feudalism*, Verso, New York 2013, s. 17, 128, 213-214 oraz tegoż, *Lineages of the absolutist State*, Verso, New York 2013, s. 279, 297–298, 411, 426–431.

[51] Zob. F. Braudel, *Kultura*…, t. 1, s. 421. J. Kochanowicz, *dz. cyt.*, s. 64–119.

napięcie pomiędzy interesami silniejszych grup społecznych[52], które dawało władzy centralnej niepowtarzalną okazję odegrania roli czynnika pośredniczącego. Cementując poczucie wspólnoty (politycznej) **silna władza państwowa**, z uwagi na potencjalną zdolność względnie nisko-kosztowego wprowadzania – zawsze skądinąd arbitralnych – zmian instytucji społecznych, **jest dość efektywnym mechanizmem *manipulacji rzeczywistością społeczną***[53]. Tym samym zarazem tworzy warunki ewolucji sposobów akumulacji kapitału, czym ukierunkowuje jego obieg, zazwyczaj zgodnie z interesem uprzywilejowanych grup społecznych. Wynika stąd zdolność tzw. *silnych państw*[54] do tworzenia warunków brzegowych międzypaństwowego (międzynarodowego) systemu socjo-ekonomicznego służących odpowiednio: utrzymaniu czy przejęciu istniejących procesów centralnych bądź instytucjonalizacji nowych.

Ironią losu jest fakt, że ustrój społeczno-gospodarczy I RP realizował podobny cel, używając jednak diametralnie innych form, w szczególności paraliżując możliwości rodzimej akumulacji kapitału w imię konserwacji hierarchii społecznej. Pozyskane środki nie były inwestowane. Niemal w całości zużywano je na konsumpcję. Zamiast tego akumulowano przewagę uprzywilejowanych kosztem pozostałych, tylko to bowiem zabezpieczało ich możliwości przychodowe. Wehikułem czy nośnikiem procesu był pozór jednostkowej, szlacheckiej *złotej wolności*. Umożliwiało to przeświadczenie o jednorodności masy szlacheckiej[55], efektywnie ukrywające jej wewnętrzne zróżnicowanie. Ustrój I RP, pomyślany jako mechanizm zabezpieczający trwałość pozycji szlachty średniej, dzięki sojuszowi pozbawianej środków utrzymania szlachty gołoty z magnaterią pozwolił tej ostatniej przejąć korzyści z utrzymywania *status quo*. Bez faktycznych, materialnych gwarancji wspomnianej wolności układ sił społecznych wyznaczał ewolucję

---

[52] Średniej szlachty przeciw arystokracji, bogatszych chłopów i spauperyzowanej szlachty przeciw szlachcie średniej i arystokracji, mieszczan przeciw arystokracji i szlachcie średniej.

[53] Por. np. P. Anderson, *Lineages*…, s. 428–429. Zob. I. Wallerstein, *The West, Capitalism, and the Modern World-System* [w:] *China and Historical Capitalism. Genealogies of Sinological Knowledge*, T. Brook, G. Blue [eds.], Cambridge University Press, Cambridge 1999, s. 50–55 oraz tegoż, *Unthinking*..., s. 135–136, 138–139, 146–148.

[54] Podkreślić należy, że co do zasady koszt wdrożenia zmiany społecznej jest niższy w państwach demokratycznych niż w państwach autorytarnych. Por. J. Szlacha-Jarmużek, *Instrumentarium globalnego panowania. O podmiotowych aspektach globalizacji*, Zysk i S-ka, Poznań 2013, s. 54, 65, 167, 180–183. Zob. tamże, 29–30, 42–43, 155–274. Wskaźniki obrazujące fenomen dostępne na i za pośrednictwem portalu http://starteg.stat.gov.pl.

[55] Etnicznie wyodrębnionej mitem Sarmatów. Zob. J. Tazbir, *Kultura szlachecka w Polsce. Rozkwit – upadek – relikty*, Warszawa 1983, s. 91–101 oraz tegoż, *Studia nad kulturą staropolską*, Kraków 2001, s. 162, 173.

ustroju w kierunku klientelistyczno-oligarchicznym (patronażu)[56]. Bogatszy (*magnat*) mógł sobie pozwolić na więcej. Tym więcej, im bardziej ukrywał swoją przewagę pod pozorem braterskiej równości. Pozwalało mu to konstruować sieć uzależnionych, dysponujących cenną możliwością udziału w życiu politycznym (biernym i czynnym prawem wyborczym, w tym elekcji króla). Warunkiem trwałości węzła łączącego zubożałą szlachtę z magnaterią było dysponowanie przez arystokrację odpowiednimi nadwyżkami, a zarazem pozwalało na przerzucanie kosztów ich utrzymania na struktury społeczno-gospodarcze państwa szlacheckiego. Łączyło się to z koniecznością zagwarantowania trwałości wspomnianej struktury i skutkowało dalszą, powolną erozją ekonomicznej pozycji szlachty średniej oraz pozostałych warstw i grup ludności. Formy te jednak nie reprodukowały zamierzonej, sielskiej peryferyjności[57], a zaczęły wypychać I RP z międzynarodowego podziału pracy[58].

Wykorzystując w analizie siatkę pojęciową teorii systemów-światów uogólnić można, że faktyczne – nieuświadomione i niewyartykułowane w sensie politycznym – rozwarstwienie osłonięte mitem równości zrujnowało szlachecki naród polityczny, który, dostrzegając słabość ustroju, nie uświadomił sobie

[56] Zarazem uniemożliwiając akumulację kapitału społecznego. Por. A. Mączak, *Klientela. Nieformalne systemy władzy w Polsce i Europie XV-XVIII w.*, Warszawa 2000, s. 261. Tymczasem ekonomiczna oś konfliktu społecznego przeciwstawiała interesy magnaterii – szlachcie średniej oraz bogatszemu mieszczaństwu (mieszkańców miast), chłopów i spauperyzowanej szlachty gołoty oraz uboższych mieszkańców miast – szlachcie posesjonatom (posiadającym ziemię). Dopiero Konstytucja z 3 maja 1791 r. w art. II wprowadziła cenzus majątkowy dla posiadających prawo wyborcze. Analizę współczesnych formuł zjawiska zob. np. K. Nowakowski, *Klientelizm jako forma korupcji*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny" 2007, z. 1, s. 213–219, 222–229. O aktualnych perspektywach rozwoju społeczno-gospodarczego – oprócz wyników systematycznych badań *Diagnozy społecznej* [www.diagnoza.com] – zob. np. syntetyczne opracowanie M. Piątkowskiego *Poland's New Golden Age. Shifting from Europe's Periphery to Its Center*, „Policy Research Paper" nr 6639, October 2013, World Bank, Washington DC.

[57] Swoją rolę odgrywały mity *spichlerza Europy* oraz *przedmurza Europy* oddzielającego katolicki Zachód od zagrożenia ze strony obcych kręgów cywilizacyjnych (z pewnością wobec islamskiej Turcji i prawosławnej Moskwy, choć nie do końca w odniesieniu do protestanckich Prus). Tymczasem po 1650 r. udział polskiego eksportu rolnego stanowił okresowo do 2% spożycia Europu zachodniej, analogicznie – państwa Europy wchodziły w alianse zarówno z Turcją, jak i Rosją. Por. I. Wallerstein, *The Modern…*, t. 1, s. 349. Zob. M. van Tielh, *The 'Mother of All Trades'. The Baltic Grain Trade in Amsterdam from the Late 16th to the Early 19th Century*, Brill, Leiden-Boston-Köln 2002, s. 53–62. Szerzej, J. Topolski, *dz. cyt.*, Poznań 1977.

[58] Zob. R. Unger, R. Allen, *The Depth and Breadth of the Market for Polish Grain, 1500–1800* [w:] *Baltic Affairs. Relations between the Netherlands and North-Eastern Europe, 1500–1800*, J.P.S. Lemmink, J.S.A. Van Koningsbrugge [eds.], Institute for Nothern and Eastern European Studies, Nijmegen 1990, s. 1–18 oraz D.S. Jacks, *Market Integration in the North and Baltic Seas, 1500-1800*, The Journal of European Economic History, vol. 33, 2004, no. 3, s. 329.

jej dalekosiężnych konsekwencji. Słabość ta miała źródło w braku efektywnej współpracy poszczególnych grup tworzących szlachecką klasę panującą (tzw. naród polityczny) wyrastającej z uzmysłowienia zróżnicowanych interesów społecznych, ekonomicznych, religijnych i kulturowych. Ich gry polityczne i ekonomiczne zamiast do własnej emancypacji (a zarazem nowoczesności wzmacniającej siłę państwa), prowadziły do paraliżującego klinczu, jałowego uwięzienia w symbolicznym konflikcie z władzą państwową, pozornie oddzieloną od szlachty. W pierwszym rzędzie uniemożliwiło to skuteczne metody kontroli procesu akumulacji rodzimego kapitału i w efekcie prawie całkowicie go zablokowało, skazując te grupy na powolne zmniejszanie ich siły nabywczej oraz nieuchronną pauperyzację (w porównaniu do wyższych warstw społecznych państw europejskich realizujących inny model rozwojowy).

Warunki scentralizowanych monarchii zaborczych uczyniły bezsensownym egalitarystyczny sojusz arystokratycznej magnaterii ze szlachecką gołotą, deprecjonując kulturowo mit polskiego szlachcica – ziemianina (*de facto* podważany wcześniej przez te obie grupy). Zaborcy podjęli intensywne starania mające na celu ośmieszenie ustroju nieistniejącego państwa, tym samym maskując własne niepowodzenia w trwałym opanowaniu całości terytorium I RP. Tymczasem ich własne modele rozwojowe dość szybko wykazały analogiczną (z punktu widzenia potrzeb procesów akumulacji), daleko idącą niewydolność. Przyjmując trajektorie reprodukujące coraz bardziej patologiczne wzorce współżycia społecznego, wzmocniły własne wewnętrzne naprężenia w efekcie doprowadzając do definitywnego rozpadu struktur państwowości w kilku odsłonach (odpowiednio po obu wojnach światowych oraz w trakcie tzw. Jesieni Ludów). Paradoksalnie, nieefektywność praktyk zaborczych, uwidoczniona również na polskim przykładzie, częściowo uchroniła je przed utratą ciągłości tradycji państwowych.

Bibliografia

5. Adorno T., Horkheimer, M., *Dialektyka oświecenia. Fragmenty filozoficzne*, M. Łukasiewicz [tłum.], Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 1994.
6. Anderson P., *Lineages of the absolutist State*, Verso, New York 2013.
7. Anderson P., *Passages from Antiquity to feudalism*, Verso, New York 2013.
8. *Baltic Affairs. Relations between the Netherlands and North-Eastern Europe, 1500–1800*, J.P.S. Lemmink, J.S.A. Van Koningsbrugge [eds.], Institute for Nothern and Eastern European Studies, Nijmegen 1990.
9. Bhagwati J., *In defense of Globalization*, Oxford University Press, New York 2004.
10. Braudel F., *Historia i trwanie*, Czytelnik, Warszawa 1971.
11. Braudel F., *Kultura materialna, gospodarka i kapitalizm XV-XVIII wiek*, t. 1, *Struktury codzienności*, M. Ochab, P. Graff [przeł.], Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1992.
12. Braudel F., *Kultura materialna, gospodarka i kapitalizm XV-XVIII wiek*, t. 2, *Gry wymiany*, E.D. Żółkiewska [przeł.], Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1992.

13. Braudel F., *Kultura materialna, gospodarka i kapitalizm XV-XVIII wiek*, t. 3, *Czas świata*, J. i J. Strzeleccy [przeł.], Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1992.
14. Burguière A., *The Annales School. An Intellectual History*, [transl. J. M. Todd], Cornel University Press, Ithaca-London 2009.
15. Burke P., *The French Historical Revolution. The Annales School 1929-1989*, Polity Press, Cambridge 1990.
16. Chase-Dunn Ch., Grimes P., *World System Analysis*, „Annual Review of Sociology", vol. 21, 1995.
17. *China and Historical Capitalism. Genealogies of Sinological Knowledge*, T. Brook, G. Blue [eds.], Cambridge University Press, Cambridge 1999.
18. Coulanges de F., *Civilizations and Models of Productions. Conflicts and Convergences*, „Theory and Society", vol. 5, 1978, nr 1, s. 6.
19. Dominik W., *Współpraca i transfer wiedzy pomiędzy przedsiębiorstwami a ośrodkami akademickimi*, „Studia Biura Analiz Sejmowych", vol. 35, 2013, nr 3, *Nauka i szkolnictwo wyższe*, tenże [red.].
20. Dutkiewicz W., *Program do egzaminu z historyi praw, które w Polsce przed wprowadzeniem Kodexu Napoleona obowiązywały,* z. 2, Drukarnia Gazety Polskiej, Warszawa 1863.
21. Ertöz L., Steinbach M., Kumar V., *Finding Clusters of Different Sizes, Shapes, and Densities in Noisy, High Dimensional Data, Proceedings of Second SIAM International Conference on Data Mining,* San Francisco 2003 [http://www-users.cs.umn.edu/~kumar/papers/kdd02_snn_28.pdf].
22. Falkowski T., *Myśl i zdarzenie. Pojęcie zdarzenia historycznego w historiografii francuskiej XX wieku*, TAiWPN Universitas, Kraków 2013.
23. Frank A.G., *ReOrient: Global Economy in the Asian Age*, University of California Press, London 1998.
24. Guzowski P., *Chłopi i pieniądze na przełomie średniowiecza i czasów nowożytnych*, Avalon, Kraków 2008.
25. Heather P., *Upadek cesarstwa rzymskiego*, J. Szczepański [przeł.], Dom Wydawniczy REBIS, Poznań 2006.
26. Himelboim I., Chang T.K., McCreery S., *International network of foreign news coverage. Old global hierarchies in a new online world*, „Journalism & Mass Communication Quarterly", vol. 87, 2010, nr 2, s. 297–314.
27. *Historia chłopów polskich*, S. Inglot [red.], Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1995.
28. Hryniewicz J., *Stosunki pracy w polskich organizacjach*, Scholar, Warszawa 2007.
29. Jacks D.S., *Market Integration in the North and Baltic Seas, 1500-1800*, "The Journal of European Economic History", vol. 33, 2004, no. 3.
30. Jakimowicz A., *Od Keynesa do teorii chaosu. Ewolucja teorii wahań koniunkturalnych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003.
31. Jopek A., *Socjologiczna analiza systemu-świata (cz. 1) F. Braudel i I. Wallerstein o gospodarczo-politycznych mechanizmach globalizacji*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Informatyki, Zarządzania i Administracji", vol. 21, 2012, z. 4.
32. Kagarlicki B., *Imperium peryferii. Rosja i system światowy*, Ł. Leonkiewicz, B. Szulęcka [przeł.], Wyd. Krytyki Politycznej, Warszawa 2012.
33. Kaletsky A., *Capitalism 4.0. The Birth of a New Economy*, Bloomsbery, London-Berlin-New York-Sydney 2010.
34. Kochanowicz, J., *Backwardness and Modernization. Poland and Eastern Europe in the 16th-20th Centuries*, Ashgate, Aldershot 2006.
35. Kula M., *Mimo wszystko bliżej Paryża niż Moskwy. Książka o Francji, PRL i o nas, historykach*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2010.

36. Kula W., *Historia, zacofanie, rozwój*, Czytelnik, Warszawa 1983.
37. Kula W., *Teoria ekonomiczna ustroju feudalnego*, Książka i Wiedza, Warszawa 1983.
38. Lubliński M., *Analiza koniunktury i badanie rynków*, Elipsa, Warszawa 2004.
39. Małowist M., *Wschód a Zachód Europy w XIII-XVI wieku*, Warszawa 2006.
40. Martinelli A., *From World System to World Society?*, „Journal of World-Systems Research", vol. XI, 2005, nr 2.
41. Mączak A., *Klientela. Nieformalne systemy władzy w Polsce i Europie XV-XVIII w.*, Warszawa 2000.
42. Morawski W., *Konfiguracje globalne, struktury, agencje, instytucje*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010.
43. Nallari R., Griffith B., *Clusters of Competitiveness. Private sector develompent*, World Bank, Washington DC 2013.
44. Nowak A., Borkowski W., Winkowska-Nowak K., *Układy złożone w naukach społecznych. Wybrane zagadnienia*, Scholar, Warszawa 2010.
45. Nowakowski K., *Klientelizm jako forma korupcji*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny" 2007, z. 1.
46. Ociepka B., *Miękka siła i dyplomacja publiczna Polski,* Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2013.
47. Payne A., Philips N., *Rozwój*, M. Dera [przeł.], Wyd. Sic!, Warszawa 2011.
48. *Peryferie i pogranicza. O potrzebie różnorodności*, B. Jałowiecki, S. Kaparski [red.], Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2011.
49. Piątkowski M., *Poland's New Golden Age. Shifting from Europe's Periphery to Its Center*, „Policy Research Paper" nr 6639, October 2013, World Bank, Washington DC.
50. Pleskot P., *Intelektualni sąsiedzi. Kontakty historyków polskich ze środowiskiem „Annales" 1945-1989*, Monografie IPN – KŚZPNP, t. 64, Warszawa 2010.
51. *Polityki klastrowe w Europie. Przedsiębiorstwa, instytucje i zarządzanie,* S. Borras, D. Tsagdis, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2011.
52. *Polska dzielnicowa i zjednoczona. Państwo, społeczeństwo, kultura*, A. Gieysztor et al. [red.], Wiedza Powszechna, Warszawa 1972.
53. *Progress and Next Steps Towards Ending 'Too Big To Fail' (TBTF). Report of the Financal Stability Board to the G-20* [30th August 2013; www.financalstabilityboard.org/publicatons, dostęp 12.11.2013 r.].
54. Rennstich J.K., *Chaos or ReOrder? The Future of Hegemony in a World-System in Upheaval*, „Journal of World-Sytems Research", vol. XI, 2005, no. 2.
55. Roubini N., Mim S., *Economics – a Crash Course in the Future of Finance*, The Pengiun Press, New York 2010.
56. Salomou S., *Economic cycles. Long cycles and business cycles since 1850*, Manchester University Press, Manchester 1998.
57. Samsonowicz H., Bogucka M., *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1986.
58. Shanon T.R., *An Introduction to the World-System Perspective*, Westview Press, Boulder Colorado 1989.
59. Sobczyk K., *Losowość, złożoność, prognozowalność: próby zrozumienia*, „Nauka", 2006, nr 2.
60. Sockpol T., *Wallerstein's World Capitalist System. A Theoretical and Historical Critique*, „American Journal of Sociology" 1977, nr 82.
61. Sosnkowska A., *Zrozumieć zacofanie. Spory historyków o Europę Wschodnią (1947–1994)*, Wyd. UW, Warszawa 2004.
62. Sosnowska A., *Tu, Tam – pomieszanie*, „Studia Socjologiczne" vol. 147, 1997, nr 4.
63. Sowa J., *Fantomowe ciało króla. Peryferyjne zmagania z nowoczesną formą*, TAiWPN Universitas, Kraków 2011.

64. Szacki J., *Historia myśli socjologicznej*, PWN, Warszawa 2003.
65. Szlacha-Jarmużek J., *Instrumentarium globalnego panowania. O podmiotowych aspektach globalizacji*, Zysk i S-ka, Poznań 2013.
66. Szostak R., *The Causes of Economic Growth. Interdyscyplinary Perspectives*, Springer, Berlin-London 2009
67. Taylor Ch., *Źródła podmiotowości. Narodziny tożsamości nowoczesnej*, M. Gruszczyński et al. [przeł.], Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001.
68. Tazbir J., *Kultura szlachecka w Polsce. Rozkwit – upadek – relikty*, Warszawa 1983.
69. Tazbir J., *Studia nad kulturą staropolską*, Kraków 2001.
70. Tempczyk M., *Teoria chaosu a filozofia*, CIS, Warszawa 1998.
71. Tielh van M., *The 'Mother of All Trades'. The Baltic Grain Trade in Amsterdam from the Late 16th to the Early 19th Century*, Brill, Leiden-Boston-Köln 2002.
72. Topolski J., *Gospodarka polska a europejska w XVI–XVIII wieku*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1977.
73. Uruszczak W., *Historia państwa i prawa polskiego, t. I (966–1795)*, Wolters Kluwer, Warszawa 2013.
74. Wallerstein I. , *Unthinking Social Science. The Limits of Nineteenth-Century Paradigms*, Tample University Press, Philadelphia 2001.
75. Wallerstein I., *After Developmentalism and Globalization, What?*, „Social Forces", vol. 83, 2005, no. 3.
76. Wallerstein I., *Analiza systemów-światów. Wprowadzenie*, K. Gawlicz, M. Starnawski [przeł.], Wyd. Akademickie Dialog, Warszawa 2007.
77. Wallerstein I., *Braudel on Capitalism, or Everything Upside Down*, „The Journal of Modern History", vol. 63, 1991, no. 2.
78. Wallerstein I., *Civilizations and Models of Productions. Conflicts and Convergences*, „Theory and Society", vol. 5, 1978, nr 1.
79. Wallerstein I., *Globalisation or the Age of Transition*, „International Sociology", vol. 15, 2000, nr 2.
80. Wallerstein I., *Koniec świata jaki znamy*, M. Bilewicz, A.W. Jelonek, K. Tyszka [przeł.], Scholar, Warszawa 2004.
81. Wallerstein I., *The Modern World-System*, t. 1, *Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century (Studies in Social Discontinuity),* Academic Press, New York 1974.
82. Wallerstein I., *The Modern World-System*, t. 2, *Mercantilism and the consolidation of the European world-economy, 1600-1750*, Academic Press, New York 1980.
83. Wallerstein I., *The Modern World-System*, t. 3, *The second era of great expansion of the capitalist world-economy, 1730-1840s*, Academic Press, San Diego 1989.
84. Wallerstein I., *The Modern World-System*, t. 4, *Centrist Liberalism Triumphant, 1789–1914*, University of California Press, Berkeley 2011.
85. Wallerstein I., *The Rise and Future Demesne of the World Capitalist System. Concepts for Comparative Analysis*, „Comparative Studies in Society and History", vol. 16, 1974.
86. Wallerstein I., *Utopistyka. Alternatywy historyczne XXI wieku*, I. Czyż [tłum.], Bractwo Trojka, Poznań 2008.
87. Wallerstein I., *Globalization or the Age of Transition? A Long-Term View of the Trajectory of the World System*, „International Sociology", vol. 15, 2000, nr 2.
88. Wyczański A., *Czy chłopu było źle w Polsce w XVI wieku?*, Kwartalnik Historyczny, t. 85, 1978, nr 3.
89. Wyczański A., *Dogonić Europę*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Kraków 1987.

SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF WORLD-SYSTEM. SECOND PART. STRUCTURAL DURATION OF THE WORLD-SYSTEM

Summary

Not only was the word-system model (developed by Fernand Barudel and Immanuel Wallerstein) an eminent and influential conceptual scheme, but, in some sense, a social science paradigm focusing on core processes, peripheric and semipheripheric dependence within economy-world and structural means of the capitalist economy growth. Furthermore, doubtlessly, it successfully undertook to reshape our understanding of the modernity. Just as it had been defined in the first part of the article, the world-system, in the terms of sociological reflection, emerges as an enormously complex, interactive system – vast intersocietal network(s) with all nods connected according to the scale-free pattern (likewise the Internet correspondingly).

While the first part of the article covered introductory studies of the intersocietal linkages between core, semipheripheric and peripheric groups in line with sociological theory of conflict, the second part discusses conjointly diachronic elements of the mentioned concept in the terms of the theory of conflict, screening rudiments of its epistemological roots, and presenting the structural background as well. The latter issue is examined respectively through the attempted of placing the reasons of 18th century Polish-Lithueanian Commonwealth's collapse within the framework of that theoretical approach.

Keywords: social reproduction, sociologic theory, I. Wallerstein, word-system theory

Artykuł otrzymano: 04.11.2013 r.
Zaakceptowano do publikacji: 19.12.2013 r.

ZESZYTY NAUKOWE
WYŻSZEJ SZKOŁY INFORMATYKI, ZARZĄDZANIA I ADMINISTRACJI

VOLUMINA SCIENTIALIA SCHOLAE SUPERIORIS DE DISCIPLINA
INFORMATICA IN REBUS GUBERNANDIS AC ADMINISTRANDIS

ZESZYTY NAUKOWE

1 (26) 2014

Wyższa Szkoła Informatyki, Zarządzania i Administracji
ul. Meksykańska 6, 03-948 Warszawa
tel. 22 672-59-66
e-mail: dobrauczelnia@dobrauczelnia.pl; www.dobrauczelnia.pl

REDAKTOR NACZELNY ZESZYTÓW NAUKOWYCH:
prof. zw. dr hab. Kazimierz Rajchel

SKŁAD RADY NAUKOWEJ ZESZYTÓW NAUKOWYCH
WYŻSZEJ SZKOŁY INFORMATYKI, ZARZĄDZANIA I ADMINISTRACJI
w Warszawie:
prof. zw. dr hab. Kazimierz Rajchel (przewodniczący),
prof. zw. dr hab. Jerzy Kisielnicki, prof. zw. dr hab. Elżbieta Ura,
prof. zw. dr hab. Jan Szreniawski, prof. nadzw. dr hab. Kuba Jałoszyński,
dr inż. Sławomir Nowakowski, prof. h.c. JUDr. Mária Bujňáková,
prof. PhDr. František Mihina, prof. dr hab. Jewgieni Babosov, dr Pedro Ortega-Campos,
prof. Ph.D. David Pellauer, dr hab. Anatoliy Tkach

REDAKTOR SERII:
prof. zw. dr hab. Kazimierz Rajchel

REDAKTOR NAUKOWY:
prof. zw. dr hab. Kazimierz Rajchel

REDAKTOR JĘZYKOWY:
mgr Piotr Cyrek

SKŁAD KOMPUTEROWY:
mgr Karina Kosiewicz

TŁUMACZENIE NA JĘZYK ANGIELSKI:
mgr Anna Kępa

OPRACOWANIE GRAFICZNE I ŁAMANIE:
Wojciech Pączek

NR 1 (26) 2014
ISSN 1641–9707

WERSJA PAPIEROWA *ZESZYTÓW NAUKOWYCH* JEST WERSJĄ PIERWOTNĄ

© Copyright by WSIZiA

WYDAWCA:
Wyższa Szkoła Informatyki, Zarządzania i Administracji
ul. Meksykańska 6, 03-948 Warszawa
tel. (22) 672-59-66

DRUK I OPRAWA:
Wydział Wydawnictw i Poligrafii Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie

KOMUNIKAT

W dniu 17 grudnia 2013 r. Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego ogłosiło komunikat w sprawie wykazu czasopism naukowych wraz z liczbą punktów przyznawanych za publikację w tych czasopismach.

Z treści pozycji 2594 części B wykazu czasopism naukowych wynika, że Kwartalnikowi „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Informatyki, Zarządzania i Administracji" przyznano 5 punktów.

Pełną listę czasopism można znaleźć pod adresem:

http://www.nauka.gov.pl/komunikaty/komunikat-ministra-nauki-i-szkolnictwa-wyzszego-w-sprawie-wykazu-czasopism-naukowych.html

SPIS TREŚCI

Od Redakcji 9
From the Editor

Część I / Part I
ARTYKUŁY / THE ARTICLES

Małgorzata BARTOCH-RAJCHEL:
Administracja bezpieczeństwa i porządku ruchu drogowego. Część I 13
Administration of road traffic safety and order. Part I

Rafał BERNAT:
Doradca podatkowy jako pełnomocnik przed sądami administracyjnymi 37
Tax advisor as a representative before administrative courts

Piotr CYREK:
„Medialna histeria" a bezpieczeństwo państwa i obywateli..... 50
„Media hysteria" and the security of the state and citizens

Andrzej DANA:
Instytucja i ewolucja stanów nadzwyczajnych 64
Institution and evolution of states of emergency

Katarzyna GŁÓD:
Policja jako formacja funkcjonująca w zakresie ochrony i bezpieczeństwa w ruchu drogowym – wybrane zagadnienia..... 89
Police as the formation functioning in the field of protection and road safety; selected issues

Daniel GORGOSZ:
Współczesne media w Rosji 105
Media in today Russia

Artur JOPEK
Socjologiczna analiza systemu-świata (cz. 2). Strukturalne 'trwanie' systemu-świata 122
Sociological analysis of world-system. Second part. Structural duration of the world-system

Karina KOSIEWICZ:
Alkoholizm jako przyczyna wypadków drogowych 146
Alcoholism as a cause of road accidents

Anna KWASIBORSKA, Michał KŁODAWSKI:
Wybrane przejawy mobilności w aspekcie dynamicznego rozwoju transportu lotniczego i intermodalnego 160
Some signs of mobility in aspects of the dynamic development of air transport and intermodal

Kinga MACHOWICZ:
Wykładnia postanowień Europejskiej Konwencji Praw Człowieka (ujęcie praktyczne) 182
Interpretation of the provisions of the European Convention on Human Rights (practical approach)

Zygmunt MIERCZYK, Krzysztof KOPCZYŃSKI:
Systemy monitorowania zagrożeń bioterrorystycznych 195
Systems of monitoring bioterrorist dangers

Małgorzata NIEWIADOMSKA-CUDAK, Arkadiusz CUDAK:
Skuteczność referendów lokalnych w sprawie odwołania organów gminy w kontekście propozycji legislacyjnych dotyczących frekwencji 214
The effectiveness of the local referendum on the mater to remove of municipal body in the context of the suggestions legislative concerning the turnout

Izabela OLEKSIEWICZ:
The crime of terrorism in the Polish law 231
Przestępstwo terroryzmu w polskim prawie

Małgorzata POLINCEUSZ:
Einige Bemerkungen über den Machteingriff in die Tätigkeiten der polnischen Territorialverwaltung 247
Kilka uwag na temat władczej ingerencji w działalność polskiego samorządu terytorialnego

Grzegorz ROSŁAN, Marek Piotr STOLARSKI:
Pieniądz elektroniczny a bezpieczeństwo państwa na przykładzie cyfrowej waluty Bitcoin (część I) 256
Virtual money and safety of state for example the digital currency Bitcoin (Part I)

Tadeusz STĘPIEŃ:
Istota przestępstwa fałszywych zeznań 279
Essence of perjury

Jerzy Wojciech WÓJCIK:
Kontrowersje wokół ACTA, czyli spór o prawa własności intelektualnej 294
Controversy around ACTA, or dispute about intellectual property rights

Sylwester ZIMON:
Międzynarodowa współpraca polskiej Policji w zakresie bezpieczeństwa i porządku publicznego 316
International cooperation of the Polish Police in the field of public order and safety

Karol ZYGO, Radosław ŻMIGRODZKI
Prawa i odpowiedzialność zawodowa pracowników służby zdrowia w III RP 324
Rights and responsibilities of professional health workers in Poland

Część II / Part II
RECENZJA / BOOK REVIEW

Kazimierz RAJCHEL:
Recenzja książki: Władysław Tabasz, Ewa Pondel, Jacek Strojny, *Prawo własności intelektualnej*, Wyd. PRz., Rzeszów 2013 339
Review of book: Władysław Tabasz, Ewa Pondel, Jacek Strojny, *Intellectual Property Law*, Ed. PRz., Rzeszow 2013

Część III / Part III
PUBLIKACJA STUDENCKA / THE STUDENT PUBLICATION

Dariusz TUSZYŃSKI:
Przeciwdziałanie zagrożeniom dla bezpieczeństwa informacyjnego organizacji ... 345
Information security threats countering

Wskazówki dla autorów 356
Instructions for authors